

Wat maakt u van het leven? Honderd jaar Rotterdamse Volksuniversiteit

tekst Theo Ruijter
beeld Rotterdamse Volksuniversiteit

De start van de Rotterdamse Volksuniversiteit werd in 1916 gegeven door Willem Mees, directeur van de Rotterdamse Scheepshypotheekbank. Hij speelde een sleutelrol in het Rotterdamse culturele leven en was onder meer voorzitter van de Rotterdamse afdeling van de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*. In die hoedanigheid richtte hij een commissie van notabelen op waarin onder anderen mr. J. Nolst Trenité, prof. mr. N.W. Postumus, prof. mr. G. Nauta en mr. E. Bonjer zitting hadden.

Voor iedereen toegankelijk

In het rapport van deze commissie lezen we dat er 'een ernstige strijd om wereldmarkten' verwacht wordt 'die aan alle geestelijke krachten hoge eisen zal stellen... Hoe meer kennis er na de oorlog in het volk aanwezig zal zijn, hoe beter het zal zijn toegereust om zich in economisch opzicht met de overige volkeren te meten.' Zeker zo belangrijk is dat 'de cursussen voor iedereen toegankelijk moeten zijn, er mag geen voorkeur voor politieke of godsdienstige stromingen in doorschemeren.' Een standpunt dat aansluit bij het sociaalliberale gedachtegoed uit die tijd. Nadrukkelijk wordt ook gekozen voor algemene ontwikkeling, niet voor vakonderwijs.

Uitgangspunten die nog steeds gelden, al zijn die tegenwoordig samengevat in de slogan: 'goede en betaalbare cursussen voor iedereen'. Nog steeds is de Volksuniversiteit een plek waar iedereen welkom is om voor zijn plezier te leren: van Nederlandse als eerste of tweede taal tot kunstgeschiedenis van Engels, Zweeds of Farsi tot filosofie.

Het aanbod non-formeel klassikaal onderwijs voor volwassenen van de Volksuniversiteit is nog altijd het grootst van Rotterdam.

Emancipatie van de arbeider of de vrouw?

Willem Mees stelde Ida Maria van Dugteren, net 26 jaar, aan als secretaresse van het bestuur. Bij het sollicitatiegesprek zag hij 'iets energieke in het gezicht' en dat gaf de doorslag. Hoewel zij feitelijk functioneerde als directeur, behield ze tot haar afscheid, 42 jaar later, dezelfde functietitel. Al snel programmeerde Van Dugteren niet alleen vele cursussen, maar ook toneelvoorstellingen, concerten en tentoonstellingen. Het docentencorps telde veel bekende namen. Zo gaf kunstschilder en schrijver Huib Luns, de vader van de latere minister, voordrachten over schilder- en bouw-

kunst, doceerde H.P. Berlage architectuur en behandelde classicus J.H. Leopold de Griekse tragedies. Daarnaast was er ook een aantal 'Speciale cursussen', zoals 'Hoofdstukken uit de krijgswetenschappen' en 'De vredesbeweging', 'Kinderverpleging' en 'Seksuele hygiëne'. Voor die laatste cursus was de interesse zo overweldigend dat er in twee groepen les werd gegeven.

Hoewel de Rotterdamse Volksuniversiteit bekend stond als de Volksuniversiteit die de meeste arbeiders wist te bereiken, was Ida van Dugteren, niet tevreden. In een interview met maandblad *Morks Magazijn* in 1927 vertelde zij: 'Zoolang wij aan de arbeider een ontwikkeling opdringen, die hij niet verlangt, zal hij niet bij ons komen. En zoolang wij niet een onderwijsmethode gevonden hebben, waarbij de arbeider zich niet dom en onervaren voelt, dommer en onervarener dan zijn medecursisten, moeten we van hem af blijven, want we doen hem meer kwaad dan goed'. Desalniettemin is de Rotterdamse Volksuniversiteit halverwege de jaren dertig de grootste van Nederland. In het hele land was het instituut populair bij vrouwen, die wat onderwijs betreft een inhaalslag maakten. Al sinds 1920 waren de vrouwelijke cursisten in de meerderheid.

De Volksuniversiteit speelde hierop in met speciale middaglezingen, die veel moeders trokken. Halverwege de jaren dertig bedroeg het aantal vrouwelijke cursisten bijna zeventig procent en tegenwoordig is dat 65 procent. De Volksuniversiteit speelde een grote rol in de emancipatie van de vrouw, veel meer dan in de verheffing van de arbeider.

Bloeitijd in het interbellum

In het interbellum was de Rotterdamse Volksuniversiteit de belangrijkste aanjager van het culturele leven in de Maasstad. Het culturele aanbod van Rotterdam was kleiner dan dat van andere grote steden en de Volksuniversiteit voorzag in een leemte. Van Dugteren zorgde er niet alleen voor dat dat leden van de Volksuniversiteit goedkoop naar voorstellingen in theater en concertzalen konden, maar boekte zelf ook voorstellingen en concerten. Vanuit de in 1927 betrokken Villa Hoboken, nu het Natuurhistorisch Museum, begint de Volksuniversiteit de traditie van zomerspelen in de open lucht.

In 1936 wordt door werklozen naast het clubhuis een goed geoutilleerd openluchttheater gebouwd met

Het docentencorps van lang geleden.

Leslokaal in Villa Hoboken.

1100 zitplaatsen. De Volksuniversiteit zorgde voor de programmering met voorstellingen als *Medea* van *Euripides* of de Haghspelers met *Hamlet* in de regie van Eduard Verkade. Ook het Rotterdams Philharmonisch Orkest trad er geregeld op.

Onderdrukking

Aan het begin van de bezetting werd de belangrijkste leslocatie, Villa Hoboken, door de Duitsers in beslag genomen. In allerijl werden inventaris en administratie op karren geladen en naar het Noorse kerkje aan de Westzeedijk gereden. Daar waren de lessen hervat tot het kerkje eind '41 werd getroffen door een Engels bombardement. Toch weet de Volksuniversiteit op verschillende plekken in de stad nog een aantrekkelijk cursusprogramma samen te stellen. Steeds past men het programma aan de omstandigheden aan.

Vermeldenswaardig is de voordracht 'Stad en land in verleden en toekomst' in seizoen '43-'44 door prof. ir Wim Schermerhorn. De plannen die hij in de lezing

ontvouwt, legt hij ook als eerste naoorlogse minister-president op tafel. In '42 wordt Ida van Dugteren opgepakt en geïnterneerd, maar ze komt in augustus '43 vrij en duikt onder. Vanaf kort voor de hongerwinter tot de bevrijding worden de activiteiten gestaakt

Van kennisideaal naar vormingsideaal

Direct na de oorlog, al in het najaar van 1945, kwam de Volksuniversiteit met een cursusaanbod. Het aantal cursisten groeide in de eerste naoorlogse jaren spectaculair om in de jaren '50 en '60 geleidelijk te verminderen. Het aanbod veranderde in deze periode ook van karakter: de aandacht verschoof van het vooroorlogse kennis- naar het nieuwe vormingsideaal. Zo werden er veel creatieve cursussen geprogrammeerd die bijdroegen aan de vorming van de mens.

Desondanks bleven de taalcursussen het belangrijkste deel van het aanbod. Door de opkomst van het toerisme in de zestiger jaren kreeg dit aanbod een extra

stimulans en met de komst van de 'gastarbeiders' kwamen ook cursussen als Turks en Grieks op het programma. Begin jaren '70 werd voor het eerst de cursus Nederlands als tweede taal aangeboden, toen 'Nederlands voor Turken' genoemd.

Faillissement en doorstart op zijn Rotterdams

De teruglopende cursisten aantallen in combinatie met een overenthousiaste directeur leidden begin 1985 tot een faillissement. Op zo'n moment bleek dat velen in de stad een groot belang aan de Volksuniversiteit hechtten. Want op dezelfde dag dat het faillissement werd uitgesproken, kwam het bestuur van de nieuwe stichting al bijeen om de stichtingsacte tot 'voortzetting van de Rotterdamse Volksuniversiteit' door te nemen.

Op goed Rotterdamse wijze werd met vereende krachten binnen een week een nieuwe Volksuniversiteit opgericht waarbij de stichting ter bevordering van Volkskracht onder voorzitterschap van Govaert Kok een cruciale rol speelde. Ook de gemeente ondersteunde de 'nieuwe' Volksuniversiteit en stelde continuïteit van de subsidie in het vooruitzicht, de Verenigde Spaarbank schold de achterstallig rente kwijt en vele oud-cursisten en docenten maakten een tientje over om de nieuwe en veel soberder Volksuniversiteit te ondersteunen.

Van de drie panden waarin de Volksuniversiteit cursussen aanbood, werden er twee, waaronder Villa Hoboken afgestoten en concentreerden de activiteiten zich in het pand aan de Heemraadssingel.

Continuïteit met vrijwilligers

De laatste tien jaar van de Volksuniversiteit waren zeker niet de makkelijkste. Onder druk van de financiële crisis en door veranderende prioriteiten bij het Rotterdamse stadsbestuur pogen verschillende wethouders het budget voor non-formele educatie waar ook de Volksuniversiteit uit gesubsidieerd wordt, weg te bezuinigen of een andere bestemming te geven. Dankzij intensief actie- en lobbywerk steekt de gemeenteraad daar middels moties en amendemen-

ten vijf jaar achtereen een stokje voor. Totdat in 2011, de nieuwe D66 wethouder Korrie Louwes vijf miljoen moet bezuinigen op haar portefeuille en vindt dat de Volksuniversiteit het zelf wel kan rooien. Wederom komt een stroom van protesten op gang maar ditmaal zonder succes: de fractie van D66 geeft geen steun meer aan moties die (een deel van) de subsidie voor de Volksuniversiteit willen behouden. In 2012 eindigt de 95 jaar lange steun van de gemeente.

Er volgt een pijnlijk periode van reorganisaties. De vaste staf wordt van negen medewerkers teruggebracht naar vier, de cursusprijzen worden verhoogd en er wordt bezuinigd op uitgaven. Het werk van de weggefallen betaalde medewerkers wordt nu gedaan door een poule van 25 vrijwilligers.

Anno 2017 zorgt de Volksuniversiteit nog steeds een breed aanbod voor gemiddeld 4600 cursisten per jaar. De cursussen in 29 talen vormen, zeker in de avond het belangrijkste deel van het aanbod. Nederlands als tweede taal is met 800 cursisten veruit de grootste afdeling. Overdag biedt de Volksuniversiteit een uitgebreide selectie kunst- en cultuurcursussen. De Rotterdamse Volksuniversiteit, 100 jaar traditie en ontwikkeling; van 'volksverheffing' naar 'volwassenen educatie', van 'volksontwikkeling' naar een 'leven lang leren'. <